

РОБОЧА СИЛА, ПРАЦЯ, РОБОЧЕ МІСЦЕ, ВИРОБНИЦТВО – ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕННЯ НУЖД ЛЮДИНИ

Іван БУЯН

Copyright © 2016

УДК 331.446.3

Ivan Buyan

WORKFORCE, LABOR, WORKPLACE, MANUFACTURING – FUNDAMENTAL FACTORS OF SATISFACTION HUMAN NEEDS

Вступ. У попередніх статтях журналу “Психологія і суспільство” (№3, 2014 р.; №2 і №4, 2015 р.) нами досліджувалися питання: 1) сутності, змісту, структури нужд людини, значимості відшукування способів розв’язання проблеми їх задоволення; 2) місця, ролі природи Всесвіту як вагомого чинника, щедрого джерела природних ресурсів утамування людської нужденності; 3) ролі первісного суспільства як першопроходьця у виявленні природних джерел та формуванні соціально-економічних умов задоволення нужд. Зміст цих досліджень становить базове підґрунтя для “матеріалізації” основного задуму – довідатися про те, яке місце у соціально-економічній політиці сучасного суспільства, влади, підприємців, банкірів, торговців тощо займає в Україні проблема реальних нужд громадян; у чому саме полягає нагальність, стан, рівень їх задоволення; які етапи, види, “взірці” задоволення нужд проходило та зазнавало і терпить нині населення країни. У цій статті читач також має нагоду ознайомитись з оригінальними витлумаченнями категорій “робоча сила”, “праця”, “робоче місце”, а також розумово осягнути зміст, характер взаємозв’язки, синхронність взаємодії і зумовленість тих феноменів, які описуються цими категорійними поняттями і які пов’язані з розв’язанням проблем задоволення ковітальних нужд.

Окремі методологічні проблеми дослідження. Проблематика нужд, природних, людських, соціально-економічних джерел, умов їх задоволення – найскладніші, найзаплутаніші, взаємозумовлені психосоціальні явища. Їх сутнісні чинники, зміст та механізми

реалізації “розміщені” у природних предметах, явищах, процесах Всесвіту; в трудових, виробничих та соціально-економічних системах суспільств; у біологічних, духовних, соціальних властивостях людини. До того ж людина як працівник входить в економічну систему своїми двома основними складовими: 1) *біологічними, духовними, соціальними потребами та 2) фізичними і духовними здатностями до праці.* І це закономірно. Філософія, соціологія, біологія, психологія, економічна теорія тощо у *структурі людини розмежовують біологічне і соціальне*, характеризують особливості кожної із цих складових, їх зміст, досліджують взаємозв’язок та взаємодію між ними, з’ясовують їхні роль і значущість у людській життєдіяльності.

Для вивчення проблем утамування нужд людини цією формою розмежування не можна обмежитись. По-перше, *треба з’ясувати роль біологічних чинників у формуванні та розв’язанні проблем задоволення нужденності людського організму і, по-друге, взяти до уваги те, що у структурі біологічної системи людини поєднані, з одного боку, біологічні, духовні, соціальні нужди, з іншого – рухомий апарат, мозок, нервова система, біологічна енергія.* Різномасштабна нужденність являє собою систему необхідності для здійснення різних біологічних функцій клітин, тканин, органів, системи органів, *процесів щоденного споживання повного, комплексного набору їстівних речовин (білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин), а також наявності того чи іншого набору одягу, взуття, головним чином залежно від погодно-кліматичних*

та інших умов місцевості проживання, житла тощо. Натомість мозок, нервова система, руховий апарат становить систему біологічних, генетичних, фізичних та духовних задатків організму людини, здатних через різні суспільні й інституціональні чинники трансформуватись у фізичні та духовні здібності до праці. У будь-якому разі виокремлення у складі організму цих двох взаємопов'язаних, хоча й функціонально різних систем, є важливим з огляду на те, щоб з'ясувати, з якими природними і соціальними чинниками і яким чином взаємодіють нужди людини, яка роль у здійсненні процесів взаємодії з природою та відносин між людьми належить системі рухового апарату, мозку (розуму), нервовій системі, біологічній енергії.

Людина має також оволодіти та успішно застосовувати здатність формувати та успішно реалізовувати соціально-економічні відносини з владою, працедавцями, суміжними працівниками, адже кожна зі складових її організму взаємодіє з відповідними ділянками соціально-економічного доквілля. Джон Кеннет Гелбрейт (1908–2006) писав, що “все суспільне життя являє собою тканину, що складається із тісно переплетених ниток..., складний процес, у якому причини перетворюються в наслідки, а потім знову – у причини” [2, с. 376]. Отож між потребами і формуванням можливостей їх задоволення – не лише велика відстань, але й наявність незчисленних природних, натуральних, трудових, виробничих, економічних, соціальних, владних видів діяльності, явищ, процесів.

Всеохватна роль нужденності у життєдіяльності людини полягає в кількох аспектах. По-перше, система нужд є біологічною та духовною причиною та підґрунтям формування в людському організмі системи рухового апарату, мозку, нервової системи, біологічної енергії. Так реалізується біологічний за природою, внутрішньо організмівий причинно-наслідковий, взаємозв'язок. Нужди виникають природним способом, тоді як здібності до праці набуваються через біологічно і соціально-економічно зумовлені процеси. Руховий апарат внаслідок біологічного процесу “дозрівання” набуває фізичної сили, витривалості, а через механізми навчання наповнюється набутими фізичними здатностями до праці, вміннями, навичками, компетенціями.

По-друге, система нужд з'являється з моменту зачаття і виявляє свою безпосередню, досить дієву та багатоманітну, структурну

сутність аж до смерті людини. Система рухового апарату, мозку, нервової системи, біологічна енергія тривалий час існує в “таємничій засідці”, тобто у формі могутньої, дієздатної потенційної сили. З появою відповідних умов вона здатна, немов би сплячий вулкан, “здійснити виверження” – вивільнитися в ефективній, продуктивній діяльності. Але, знову ж таки, лише до певної, індивідуально визначеної межі фізичних та розумових можливостей.

По-третє, нужди постають у формі особливих біологічних вимог, хоча й мовчазних, проте неперевершеної, до певного моменту пасивної, але дієздатної сили. Руховий апарат, мозок, нервова система, біологічна енергія – це потенційна фізіологічна та духовна, фізична та розумова, активна та дієспроможна, біологічна основа життєдіяльності, призначена для розв'язання проблем задоволення актуалізованих нужд і нестач.

Людський організм біологічним спричиненням (у їстівних речовинах – білках, жирах, вуглеводах, вітамінах, мінеральних речовинах, одязі, взутті, головних уборах, житлі тощо) та духовними чинниками (розум, знання, пізнання, свідомість, почуття, емоції, сприйняття та переживання при спостереженнях за природними “картинами” сходу і заходу сонця, синього неба, білих та інших кольорів хмар, безмежних зоряних просторів, ланів, гір, лісів, річок, озер, морів, океанів) “під'єднаний” перш за все до природи Всесвіту. Саме в ній унааявлені всі конче потрібні для задоволення біологічних та духовних нужд первинні джерела і ресурси, явища і процеси.

Природно, що людський організм “звертається” до суспільства – з вимогою, по-перше, не організовувати штучних голодоморів та напівголодоморів, систем масового вбивства людей, руйнації житла, підприємств, залізничних колій, мостів, інших складових багатства, пограбувань шляхом військових, корупційних, злочинів; по-друге, створити та розвивати техніко-технологічну систему виробництва, сформувати оптимальну кількість галузей господарства, робочих місць, поєднати їх з належним чином підготовленою робочою силою; по-третє, сформувати соціально-економічну систему, зорієнтовану першочергово на забезпечення повного, комплексного втамування потреб кожної людини; до самої людини (як безпосереднього суб'єкта, носія біологічних і духовних нестач) з вимо-

гою, наполегливими домаганнями про невідкладну обов'язковість – застосування нею заходів, які б були достатніми для забезпечення повного, комплексного, задоволення нужд. *Здається, немов до розуму людини, науковців, система нужд “звертається”* з пропозицією про здійснення принаймні двох речей: по-перше, пізнання структури біологічної та духовної нужденності, виду, обсягу та якості кожної істинної речовини, кожного виду одягу, взуття, житла тощо (цю роботу успішно виконали біологи, дієтологи, психологи); по-друге, щодо обов'язковості використання природних та набутих здібностей людини для ліквідування власних нестач.

Нужди людського організму – це явища, які визначають, що підприємці, суб'єкти влади у своїй соціально-економічній політиці стосовно людини зобов'язані виходити не з *принципів користі, вигоди як основоположних*, тим більше з елементарної безмірної, примітивної жадібності та антилюдяності, злодійсько-бандитських, у кращому випадку шахрайських способів збагачення шляхом обкрадання десятків мільйонів людей і перетворення їх у злиднів, а з позиції ставлення до людини як до *біологічної, духовної, соціальної істоти*. Сукупність біологічних властивостей людського організму, їх стан є *найвищою соціальною цінністю*.

Економічна теорія має відповісти на питання: у яких сферах природного, суспільного, соціального життя є можливим віднайти джерела та умови, які б сприяли розв'язанню проблем повного, комплексного задоволення нужд людини? Пізнання сутності, змісту, структури, механізмів реалізації цих проблем можливе лише в тому разі, якщо дослідникам вдасться: 1) виявити реально існуючі у цій сфері взаємозв'язки та взаємозалежності; 2) розмежувати природні, натуральні явища і процеси та соціально-економічні відносини, які ці явища і процеси опосередковують; 3) з'ясувати сутність, зміст, функції кожної з нужд і чинників та умов їх задоволення.

Дослідження теми визначає також доречність розмежування *природної системи забезпечення можливості здійснення процесу праці та її соціально-економічних умов*. *Природна форма праці* – це поняття, яке відображає та характеризує сутність, зміст, структуру, механізми реалізації природного, натурального, безпосереднього процесу взаємодії між людиною і природою за на-

явністю всього комплексу природних і штучно створених чинників, які являють собою середовища, матеріально-технічні засоби, об'єкти тощо здійснення процесів праці.

Суспільна форма прояву праці – це система соціально-економічних відносин між людьми з приводу підготовки робочої сили, кількісних і якісних показників процесу праці, характеру та ефективності використовуваних знарядь, предметів праці, природних факторів, застосовуваних систем заробітної плати, її рівня, проблем конкуренції між працівниками, безробіття тощо. Вона виконує функції соціально-економічного опосередкування взаємодії між людиною і природою, поєднання робочої сили і засобів виробництва, систем залучення робочої сили в економіку взагалі і систему праці та виробництва зокрема.

Основними сферами і чинниками формування джерел та умов задоволення нужд людини є, по-перше, явища та процеси природного походження, натурального (безгрошового) змісту: а) обмін речовин, б) процес праці та виробництва (у цій системі задіяні природні ресурси і засоби виробництва), в) система руху в натуральній формі предметів і послуг, г) система споживання; по-друге, явища, процеси, умови соціально-економічного походження: а) економічна система власності на засоби виробництва, б) система розподілу, в) соціально-економічна, грошово-предметна, ринкова системи обміну.

Обмін речовин. Природа визначила, що сутність життєдіяльності організмів рослинного, тваринного і людського світів у “біологічному вимірі” зводиться до постійного процесу обміну речовин між ними та предметами навколишнього середовища. *Обмін речовин є спільною, загальною для рослин, тварин і людини, біологічною за природою, основою їх життя*. Він становить сукупність здійснюваних, унаслідок постачання клітинам потрібних для їхньої життєдіяльності, корисних речовин і процесів як передумови перебігу різних внутрішньоорганізмових хімічних реакцій, біохімічних явищ. Важливо, що *обмін речовин* може відбуватись лише за умови систематичного надходження в організм *поживних речовин*.

Природа запрограмувала наступні, різноманітні за змістом і місцем знаходження, джерела, способи постачання поживних речовин для організмів *рослин, тварин, людини*.

1. Для рослин – *безпосередній, природний процес обміну організмів рослин з елементами*

матерії неорганічної природи (вода, мінеральні речовини з ґрунту, вуглекислий газ з повітря, сонячні промені з Космосу); результатом такої взаємодії є формування біосистеми взагалі та виробництво їстівних речовин, зокрема.

2. Для тварин і людини – це обмін речовин, що обумовлений її життєдіяльністю. Діяльність – цілеспрямована та організована активність-дія, застосування якої є формою привласнення, щонайперше поживних речовин як основи існування живої істоти – її клітин, тканин, органів. Через існування тварини і люди долучають до цього процесу складові неорганічної природи і рослинного світу. Джерелами харчування хижих тварин є рослини, комахи, худоба та інші види тварин. Останні задовольняють найбільш елементарні, біологічні нужди в їжі, розмножені, самозбереженні; їх активність регулюється безумовно-рефлекторними механізмами, інстинктами; природно, що характерним для них є пристосувальницький спосіб взаємодії з природою; і навіть неперевершені за змістом здібності і дії (наприклад, бджіл) є біологічно запрограмованими.

3. Людина задовольняє нужди (зокрема, в їстівних речовинах) шляхом взаємодії й, отже, обміну речовин з неорганічною природою, рослинами і тваринами. Її життєдіяльність якісно відрізняється від тваринної, адже вона здійснюється у формі праці. Звісно, що праця людини та активність тварин принципово незрівнянні явища. Відмінність між ними визначена вже на біологічному рівні. Жодна тварина не має такого досконалого органу, як рука, що звільнена від функцій засобу переміщення в просторі, вже не кажучи про найдосконаліший біологічний орган людини – мозок.

Мозок – це сукупність об'єднаних елементів у складні фізіологічні функціональні структури, які є механізмами, здатними через відповідні рецептори, аналізатори сприйняти, проаналізувати, переробити отриману інформацію, прийняти рішення, забезпечити їх виконання. Тим самим мозок є біологічного походження системою формування та функціонування психіки людини. До основних її структурних складників і здібностей належать свідомість, розум, здатність до пізнання, пам'ять, знання, почуття, емоції, моральні цінності.

Науковці виділяють в мозку три блоки і дві півкулі. Перший блок – енергетичний, покликаний підтримувати тонус мозку, другий –

виконує функції прийняття, переробки, зберігання інформації, отриманої від таких органів, як зір, слух, нюх тощо, третій – блок програмування – регулює і контролює діяльність людини відповідно до визначених мозком критеріїв ситуаційної нужденності.

“Становий хребет” виробництва предметів та послуг. Біологічні та духовні властивості людини, котрі становлять фундаментальне підґрунтя потрібних для людини здібностей до праці, формуються, “входять” в економічну систему іншим, ніж нужди, способом, через інші механізми. Так, *робоча сила – праця – робоче місце – виробництво предметів та послуг* – “модель”, або “ланцюжок” послідовно розташованих елементів, які перебувають у взаємозв'язку, взаємозумовленні, взаємодії і являють собою природного походження *натуральні за змістом, техніко-технологічні, сировинні, соціального походження людські основи праці й, відповідно, виробництва предметів і послуг, здатних задовольняти біологічні, духовні, соціальні нужди людини.*

Робоча сила, робоче місце, праця, виробництво – взаємопов'язані, але різні явища за своїми сутністю, змістом, місцем в існуючій трудовій і виробничій системі, функціями у виробничому процесі, у їх використанні та споживанні людьми. Вони є основними, звісно, *натурального характеру та соціального походження, “гравцями” в існуючих соціально-економічних, у тому числі й ринковій, системах.* Тому завдання полягає в тому, щоб *з'ясувати сутність, зміст та значущість цих явищ у розв'язанні проблем задоволення нужд людини, характер взаємозв'язку, взаємозумовленості, взаємодії між ними у формуванні та узмістовленні “діяльності” соціально-економічних систем.* Це дасть змогу не лише з'ясувати функціональну роль кожного з цих чинників відтворення та розвитку, а й визначити те, які дії суспільству потрібно здійснювати у сферах формування та розвитку робочої сили, робочих місць, удосконалення змісту праці, зростання її продуктивності та ефективності, в досягненні прогресивних змін у техніко-технологічних характеристиках робочих місць, в удосконаленні наявних соціально-економічних відносин, нарешті у зростанні обсягів, підвищенні якості продукованих предметів та послуг.

Робоча сила – сукупність фізичних, розумових, духовних здібностей людини,

завдяки яким вона здатна здійснювати акт праці. Вона створена як взаємодоповнення природних і соціальних процесів та існує у самій людині у формі якості фізичних та духовних здібностей до праці, є складовою її сутності, становить потенційну здатність до праці. Біологічним фундаментом робочої сили є рухомий апарат, мозок (творець розумових здібностей), нервова система, біологічна енергія (енергетичний фундамент фізичної та розумової працездатності). До її основних структурних елементів належать стан здоров'я людського організму, фізична сила, витривалість, уміння та знання, професія, рівень кваліфікації, схильність до творчості, загальний інтелект. Важливе значення мають також світогляд людини, її ставлення до природи, інших людей, засобів виробництва (відповідальність, бережливість), моральні властивості – сумлінність, доброзичливість, а також інші принципи життєдіяльності (скажімо, право слухняність, соціальна толерантність, етнічний патріотизм тощо).

“Будівництво” робочої сили. Формування людини, зокрема її робочої сили, – довготривалий, неймовірно складний, багатоаспектний, винятково важливий складник суспільствотворення. Розпочинається він з моменту виникнення зародку, в якому започатковані підвалини, життєво важливі для соціального постання особистості й формування робочої сили, розвитку опорно-рухового апарату, нервової системи, мозку, органів відчуття, емоцій, біологічної енергії. У цьому аспекті біологи розмежовують ембріональний період розвитку організму людини і постембріональний – від моменту її народження. Останній економісти поділяють на непрацездатний і працездатний. Обіймаючи у собі біологічні, фізичні і психічні задатки (*внутрішні* успадковані властивості), взаємодіючи із *зовнішнім* природним середовищем і суспільним довкіллям, людина набуває властивостей, завдяки наявності яких здатна увійти у суспільний часопростір, успішно та ефективно з ними взаємодіяти. На першому етапі тут відбуваються наступні характерні для цього періоду зміни: по-перше, біологічні, генетичні, фізіологічні, фізичні процеси дозрівання організму, тобто зміни у зрості, вазі тіла, трансформації хрящової тканини в кісткову систему голови, шиї, тулубу, в розвитку м'язової системи, а відтак у зростанні фізичної сили, витривалості організму. Паралельно здійснюється взаємоспричинене природою і суспіль-

ством психодуховне становлення індивіда як особистості та індивідуальності. Змінюються психічні чинники, з'являються й увиразнюються духовні спроможності, розгортаються процеси пізнання, свідомість узмістовлюється знаннями, уявленнями, образами навколишнього світу, моральними принципами, швидко розвивається мова і мовлення, мислення і розуміння юної особи. Важливими є також одночасні процеси, заходи із збереження міцного здоров'я людського організму. Розвиток природних властивостей рухомого апарату, мозку, нервової системи далі поєднаний з організованим навчальним процесом (школа, ВНЗ), спрямованим на формування вмінь і навичок, добування загальних та професійно-кваліфікаційних знань, які є *джерелом утворення фізичних та духовних здібностей до праці*. *Отже очевидно, що складові людського організму природного походження мають пройти через соціальні перетворювальні процеси і втілитись, зайняти певну нішу-спроможність, знову ж таки, в людському організмі, у формах фізичної здатності до праці (фізична сила, біологічна енергія, вміння, навички, компетенції), загальних і професійних знань (мозок, розум, нервова система).*

У шкільний період життя внаслідок навчання юні відбувається інтенсивний процес духовного і фізичного розвитку. Учень оволодіває грамотою, здатністю регулювати свою поведінку, вміннями і принципами пошукування, знаннями багатьох природничих та гуманітарних наук, бере участь у фізкультурних та спортивних заходах. Весь цей час є також періодом виховання, опанування особою соціальними цінностями, моральними канонами, нормами поведінки; саме у цей період прискорено формується її світобачення та національна самосвідомість. Тим більше, що в кожному суспільстві й у світі взагалі більшою чи меншою мірою наявні процеси виробництва, зберігання, обміну та споживання духовних цінностей, неодмінно оновлюються соціальні інститути, які не лише зберігають, але й розповсюджують здобуті цінності (навчальні заклади, бібліотеки, Інтернет, театри, клуби, музеї, заклади мистецтва, спортивні споруди) [1, с. 53]. У будь-якому разі набуття людиною соціального статусу робочої сили (лат. *status* – становище індивіда стосовно інших осіб у соціосистемі) визначається двома основними обставинами: *працездатністю, станом здоров'я людини та наявністю чи відсут-*

ністю її фізичних і духовних спроможностей до праці.

Працездатність – спроможність людини, її організму, по-перше, виконувати м'язову працю в заданій інтенсивності та складності (*фізична працездатність*) і, по-друге, сприймати та переробляти інформацію, набувати та мати розумові здібності до праці, у тому числі здійснювати роботу певної складності (*розумова працездатність*). Згідно з нормами ООН все населення поділяється на такі групи: доробоча (від народження до 14 р.), робоча (15–64 р.), післяробоча (65 р. і старші). В Україні до першої групи належить 20,6%, до другої – 66,0% і до третьої – 13,4% населення. Загалом здатною до праці в Україні є та людина, яка досягла юридично визначеного в державі працездатного віку, набула необхідних фізичних і розумових здібностей, що уможливають продуктивну працю.

Нижньою межею працездатності законодавчими актами уряду визначено для жінок і чоловіків 16 років. Вважається, що в цьому віці людина вже набула потрібного для статусу працівника фізичного та духовного розвитку. Ці суто біологічного (фізичні здібності) та біологічного і соціального походження компоненти (рівень фізичного та розумового розвитку) є основними, найпершими, відправними чинниками формування робочої сили людини.

Праця – зовнішній процес, здійснюваний людиною з певною метою. Робоча сила – передумова праці, праця – функція робочої сили. Робоча сила первинна, праця – похідне явище від робочої сили. Здібності до праці, будучи як генетичного походження, так і соціально набуті, зберігаються в людському організмі постійно, незалежно від місця її перебування, змісту життєдіяльності. Режим праці визначається взаєминами між працедавцем і працівником.

Праця – основа вирізнення людини з тваринного світу, фундаментальна, природна форма взаємодії, *обміну речовинами та енергією між людиною і природою*, тобто природного та соціального походження джерело задоволення нужд людини. З іншого боку, не можна ототожнювати працю й обмін речовинами та енергією у зв'язку з тим, що цей обмін не обмежується працею.

Праця – процес продуктивної діяльності рухомого апарату, рецепторів, аналізаторів, мозку, що забезпечують цілеспрямованість та осмисленість дій, впливу людини на сили при-

роди, її предмети. Процес праці – це зовнішній прояв робочої сили з метою пристосування речовини природи до своїх нужд, у якому людина, застосовуючи свої фізичні зусилля, навички, вміння, духовні джерела знань, пізнавальні, моральні чинники, почуття та емоції, перевтілює речовини природи в предмети та послуги, зокрема ті, які здатні задовольняти її нужди. Поряд з цим, нею продукуються засоби виробництва і, крім того, зброя як засіб вигублення та катування людей, організації голодоморів, руйнування збудованого, знищення матеріальних і духовних цінностей. Вона – невід'ємна, природного і соціального походження, складова процесів виробництва, обміну, споживання.

Розглядати працю *“взагалі”*, *абстрактно* – важливий процес теоретизування, хоча й недостатній для того, щоб з'ясувати її сутність, зміст і значущість. Успішним дослідження цього явища може стати лише в тому разі, якщо ми *“розкладемо”* працю, розмежуємо її зміст на окремі складові, властиві праці елементи, з'ясуємо її практичну натуральну цінність та корисність, функції і соціальне значення.

Праця – розмаїте, багатозначне, різнофункціональне явище. Вона є основною формою діяльності людини, втіленням незчисленних природного та соціального характеру взаємозв'язків, взаємозумовлень, способом реалізації найрізноманітніших завдань. Праця як процес діяльності рухомого апарату, рецепторів, аналізаторів, мозку, забезпечує цілеспрямованість та осмисленість впливу людини на сили природи, на виокремлення і перетворення її предметів. Процес праці – це зовнішній прояв робочої сили, процес взаємодії людини з природою, коли вона пристосовує матерію останньої до своїх нужд, виготовляючи життєві блага.

Спробуємо, принаймні в загальних рисах, створити уявлення про сутність, зміст, структуру, форми прояву, соціально-економічну та особистісну значимість праці. Щонайперше працю як процес взаємодії між людиною і природою, як фактор виробництва предметів і надання послуг, потрібно розмежувати на такі окремі форми її прояву:

Перша. Праця є важливим і водночас складним процесом для людини, котра її виконує. Вона – особлива, найвагоміша, найдієвіша форма її життєдіяльності як суспільної істоти. Праця – це перш за все процес витрачання життєвого часу, фізичної сили, біологічної

енергії особи, зосередженої, напруженої діяльності мозку, нервової системи. “Якщо відсторонитися від певного характеру продуктивної діяльності, – писав К. Маркс, – й отже від корисного характеру праці, то в ній залишається лише одне, що вона є витрачання людської робочої сили. Як швацтво, так і ткацтво, незважаючи на якісну відмінність цих видів виробничої діяльності, являють собою виробниче витрачання людського мозку, мускулів, нервів, рук та ін. і в цьому сенсі – одну і ту саму людську працю. Це лише дві різні форми витрачання людської робочої сили” [4, с. 53]. Напевне мозок, мускули, руки пальці, ноги тощо не витрачаються. Зміни в них здійснюються, але не у формі витрат. Відбуваються витрати фізичних і духовних сил, біологічної енергії, їстівних речовин, процеси зношення одягу, взуття, прискорюються біохімічні процеси перетворення їстівних речовин. Ці витрати мають бути повністю відновленими, тому що втома працівника не повинна набувати хронічної форми, а, навпаки, постійно долатися.

Друга. Праця – це складна структурна система, що є різною за змістом, значенням у виробничому процесі, функціональним призначенням, способами віддзеркалення у винагороді – заробітній платі. Вона охоплює такі елементи: вид, кількість, складність, механічна і творча, фізична і розумова праця, важкість, фізична сила, форма та характер впливу зовнішнього середовища на здоров'я працівника (температурний режим, загазованість, робоче місце під землею, в океані, на північному полюсі, в Антарктиді, у повітрі).

Третя. Праця є особистісною формою ефективною, корисною реалізації робочої сили як потенційної здатності людини здійснювати трудовий процес. Вона може як трансформуватися у процес, так і не бути долученою до тієї чи іншої сфери діяльності з різних причин. *Праця – універсальний спосіб корисного, ефективного застосування робочої сили, раціонального використання знарядь, предметів праці, природних ресурсів, а також виробництва матеріальних і духовних благ, предметів і послуг.*

Четверта. Праця – **основне соціальне джерело** виробництва предметів та послуг, здатних задовольняти біологічні та духовні нужди людини. Й.А. Шумпетер (1883–1946) зауважував, що “...ми можемо розглядати всі блага як певний “набір” послуг праці і землі” [9, с. 76]. У процесному лоні праці, людина

витрачає робочу силу, котра становить її передумову, праця – її організаційна форма, шлях її соціального унааявлення.

Особлива “місія” в життєдіяльності людини взагалі, змісті та структурі праці зокрема, належить творчості. Для того щоб пізнати сутність та зміст категорії “творчість” як психодуховного явища потрібно весь обсяг праці розмежувати на: а) процес виконання поточних завдань – раціонального використання існуючих засобів виробництва, фізичних здібностей до праці (вміння, навички, досвід), набутих професійно-кваліфікаційних знань, та б) процес творчості, спрямований на розв'язання нових проблем і завдань, що постійно виникають у соціально-економічній системі. *Це роздвоєння засвідчує, що здібності людини, у тому числі й здатність до праці, процес її перебігу із самого початку розмежовується на механічні і творчі складники.*

Сутність та зміст творчості. В науковій літературі творчість визначається як діяльність, котра породжує якісно нове, неповторне, оригінальне, унікальне. Однак не можна погодитись, що творчість – це вид діяльності, адже вона завжди елемент, компонент трудової діяльності людини. До того ж у реаліях суспільного повсякдення нема і не може бути праці, яка б зводилась виключно або до механічної, або до творчої. Навіть підмітати подвір'я можна за вітром і проти вітру. Очевидно, співвідношення між творчими і механічними складниками праці можуть бути досить різними. В одному випадку зустрічаємось із переважанням творчого сегмента, в іншому – рутинними формами виконуваних функцій та операцій. Окрім того, невірнo стверджувати, що результатом творчості є лише якісно нове, неповторне, оригінальне, унікальне. Звичайно, творчість здатна і на унікальні відкриття. Але її результатом можуть бути і видатні, всесвітньо відомі досягнення і непомітні, незначні вдосконалення, локальні нововведення.

Творчість – це внутрішньо властиве трудовій діяльності явище, результатом прояву якого є, з одного боку, процеси вдосконалення самого перебігу праці, застосування більш раціональних її методів, організаційних форм, з іншого – видатні наукові відкриття, винаходи, раціональні пропозиції, що сприяють поліпшенню техніки і технології виробництва, більш раціонального використання знарядь праці, економного витрачання сировини, па-

лива, електроенергії, робочої сили. В якій би формі творчість не виявлялась, усе ж вона незмінна за результатом – забезпечує продуктивний суспільний розвиток.

Отже, за своєю природою творчість є таким самим складником життєдіяльності людини, як і праця взагалі. Вона перш за все має глибокі природні джерела у самій особистості, що незалежні від соціокультурних умов праці. Здатність заточити камінь первісною людиною з'явилася внаслідок впливу причин вочевидь далеких від соціально-економічних чинників, що можуть лише або сприяти розвитку креативності, або шкодити її актуалізації. Інакше кажучи, творчі схильності започатковані природою у структурних складових організму людини. Практично кожна дієздатна особа обдарована більшими чи меншими творчими задатками. Одні з них, щоправда, мають явні творчі здібності, інші більш схильні до механічно здійснюваних актів. І останнє: *якби творчі підвалини в людському організмі були відсутні, або їх наявність чи відсутність залежала від специфіки соціально-економічного ладу, то суспільство довічно залишалося б в умовах первісного стадного устрою.*

П'ята форма. Праця – основоположна система фізичного та духовного стану і розвитку людини. В науці існує два погляди, сутнісно протилежних у визнанні потреби для людини процесу праці. А. Сміт стверджував, що "...в усі часи і в усіх місцях однакова кількість праці мала завжди однакову вартість для робітника. За звичного стану мистецтва і вправності він завжди повинен пожертвувати тією ж самою часткою свого відпочинку, своєю свободою і спокоєм" [7, с. 32]. Однак праця як віддача свого ошасливлення наявна лише за певних соціально-економічних умов її здійснення, а саме як витрата часу, робочої сили, творення матеріальних благ, причому за будь-яких із цих обставин. Відомий англійський економіст Джон Беллерс стверджував, що "фізична праця – перше божественне визначення...Праця так само важлива для здоров'я тіла, як їжа для його життя, тому що ті неприємності, від яких людина рятується безклопінням, упадуть на неї у вигляді хвороби...Праця підливає масло у ліхтар життя, а думка запалює його" [цит. за 4, с. 499–500].

Радянський фізіолог М.І. Виноградов зазначав, що праця ставить перед організмом завдання переналаштування усіх фізіологічних систем на новий, більш високий рівень життє-

діяльності. Відтак праця – одночасно і природна нужденність для здорового людського організму, і певна трудність, важкість та тягар для людини. "Праця не гра і не розвага, – писав К.Д. Ушинський, – вона завжди серйозна і важка; тільки повне усвідомлення потреби досягнути тієї чи іншої мети у житті може примусити людину взяти на себе той тягар, який становить обов'язкову властивість всілякої справжньої праці" [8, с. 11]. Крім матеріальних цінностей, праця дарує людині внутрішню духовну животворну силу, є засобом формування і підтримки почуття людської гідності, високої моральності, добропристойності, задоволеності життям, тобто становить підсумок усіх тих чинників, які формують в особистості риси людяності. "Якби люди відкрили філософський камінь, – образно стверджував К.Д. Ушинський, – то вада була б ще невелика: золото перестало би бути монетою. Але якби вони нашли мішок, з якого вискакує все, що душа побажає, або винайшли б машину, котра б уповні замінила всяку працю людини, то сам розвиток людства зупинився б: гріховність і дикість оволоділи б суспільством. Переходячи від держави до окремих верств, слідкуючи за виникненням і падінням їх, ми бачимо те ж саме: як тільки потреба праці – чи буде це наука, торгівля, державна служба, військова чи громадянська – полишає якусь верству, так вона й починає швидко втрачати силу, моральність, а насамкінець, і сам вплив, починає швидко вироджуватися й поступається місцем іншому, в середовищі якого переходить разом із працею й енергія, і моральність, і щастя" [8, с. 8].

Робоче місце. Існує безліч визначень робочого місця: це – первинна ланка виробництва; зона здійснення праці, оздоблена потрібними засобами для трудової діяльності; первинна ланка підприємства, оснащена технологічним обладнанням, забезпечена предметами праці, джерелами енергії; місце застосування фізичних і духовних здібностей людини до уреальнення праці; первинна ланка виробничої структури підприємства, на якій працівник виконує робоче завдання самостійно, але у взаємозв'язку із іншими працівниками. Водночас робоче місце – це сукупність устаткування, машин, механізмів, інструментів, технологічних приладів, меблів, предметів праці, повітрообміну, температурного режиму, вологості, шуму, потрібного для трудової діяльності простору й інших чинників, що формують

робоче середовище та узгоджені з фізіологічними, фізичними, естетичними, духовними властивостями людини й відповідними завданнями, обов'язками, принципами відповідальності, обсягом застосування вмінь, навичок, знань, різновидів рухів, зусиль, уваги, витрат енергії, часу як невід'ємних складових процесу праці.

Робочі місця *класифікуються за різними критеріями*: ступенем механізації – ручної фізичної, механізованої, автоматизованої праці; характером розміщення у просторі – стаціонарні (робоче місце токаря, фрезерувальника, коваля) та рухомі (тракториста, водія, комбайнера), у приміщенні і просто неба, на суші, під водою, в атмосфері і стратосфері.

Розмаїття робочих місць є результатом суспільного поділу праці взагалі, та професійно-кваліфікаційного – зокрема. *Наявність кожного з них – це можливість для людини включитись у систему виробництва, набутти статусу його складової, реалізувати свої фізичні та духовні здібності до праці, створити матеріальні та духовні блага, отримати дохід, потрібний для розв'язання проблем задоволення власних і членів сім'ї біологічних, духовних, соціальних нужд.*

Взаємозумовлення і взаємодія робочої сили, праці, робочого місця, процесу виробництва. Пізнання сутності, змісту, функцій, значущості первинних, глибинних, фундаментальних явищ робочої сили, праці, робочого місця, *взаємодія між якими перебуває у підґрунті виробництва предметів та послуг, є вагомими факторами* в дослідженні та розв'язанні проблем задоволення людської нужденності. Для того щоб дізнатись, які саме соціально-економічні важелі мають бути застосовані для ефективного прояву цих складових “станового хребта”, потрібно з'ясувати характер взаємозв'язку, залежності та взаємодії між ними. Це дасть змогу, по-перше, визначити функціональну роль кожного із чинників у процесах відтворення та розвитку; по-друге, дізнатися, які дії суспільству треба здійснювати у сферах формування та розвитку робочих місць, робочої сили, вдосконалення змісту праці, зростання її продуктивності та ефективності, прогресивних змін у техніко-технологічних характеристиках робочих місць, зростання обсягів, підвищення якості продукованих предметів і послуг.

В організації робочих місць головна роль належить робітникам, інженерно-технічним

працівникам, конструкторам, науковцям. Але тоді, коли робочі місця спроектовані і створені, до них “переміщається”, в них втілюється визначальна місія багатьох із вищезазначених чинників змісту праці та здібностей робочої сили (*див. рис.*).

Робоче місце, являючи собою сукупність техніко-технологічних властивостей, завдань, операцій, які мають бути виконані працівником, визначає: а) бережливе ставлення до використання працівником знарядь, предметів праці, сировини, палива, електроенергії; б) технологію як оптимальну послідовність здійснення операцій; в) відповідальність за спосіб, ефективність використання знарядь та предметів праці тощо. Але найважливішим є те, що саме ним визначається зміст праці, такі його параметри, як вид, складність, важкість, співвідношення між фізичною і розумовою, механічною і творчою, продуктивною і малопродуктивною, рутинною чи інноваційною різновидами праці.

Від робочого місця, через сформовані ним складові змісту праці, “ланцюжок взаємозумовлення” переміщається на структурні складові робочої сили, котрими спричинюється те, якими мають бути здібності конкретного працівника. Елементи змісту праці формують у робочій силі відповідні їм і властиві їй складові: вид праці – професію, складність – кваліфікацію, кількість праці – витривалість, важкість – потрібну фізичну силу, творчість – схильність до творчої діяльності, інтелектуальна праця – інтелект працівника. Одночасно відбувається і зворотний процес руху – від робочої сили до робочого місця. Якщо поступу чинників “станового хребта” натуральної системи виробництва – від місця до сили притаманний **визначальний характер обумовленості**, то зворотний розвиток становить суто **приспосувальницький процес**. Примітно, що він інтегрує інші процеси – профорієнтації, набуття вмінь і навичок, знань відповідно до змісту обраного виду праці. У результаті процес праці здійснюється за вимогами робочого місця.

Професія – це вид знань, вміння і компетенції, кваліфікація – рівень професійних знань, уміння та навичок, тоді як фізична сила, витривалість – єдність фізичних, генетичних, спадкових і набутих складових рухомого апарату. В цьому аналітичному розрізі навіть схильність до творчості має генетичне коріння. Кожна людина в даному аспекті володіє тим

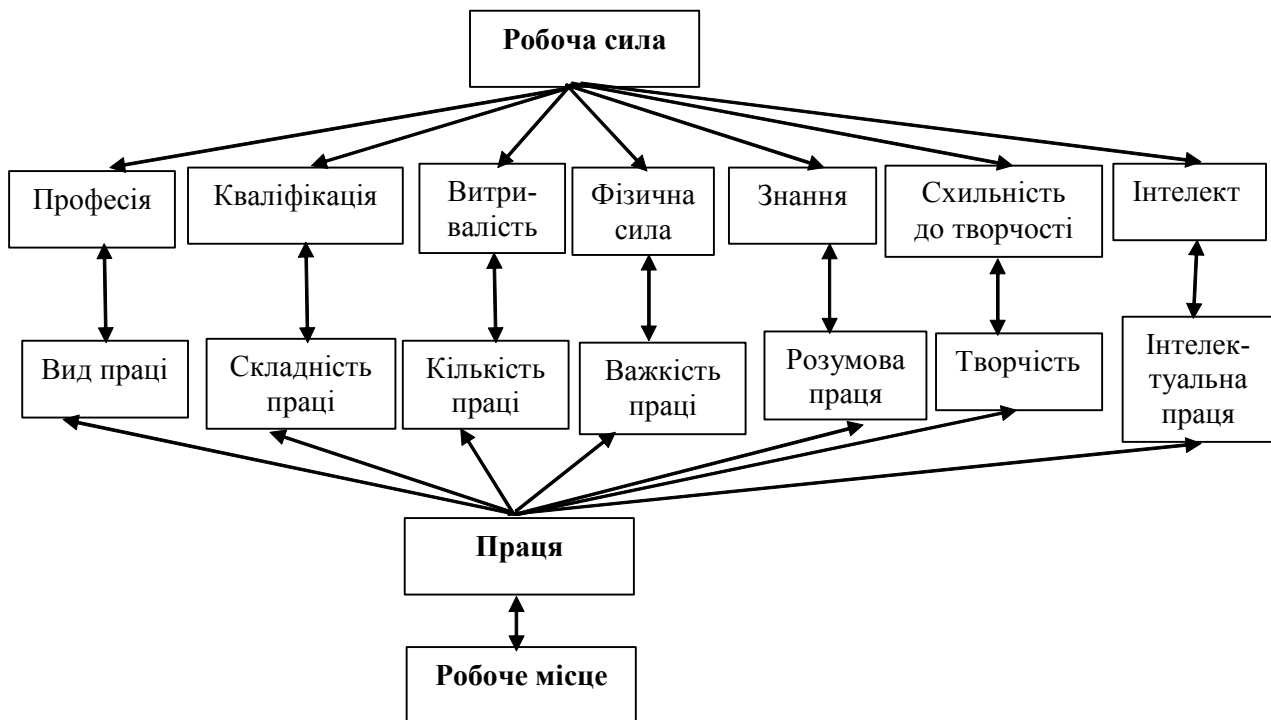

Рис.
Пряма та зворотна взаємозалежність і взаємозумовленість між робочим місцем, працею і робочою силою

чи іншим рівнем задатків, себто творчим потенціалом. Але не багатьом людям властиві геніальні здібності. Відомий французький учений Жан Батист Сей (1767–1832) писав, що “...союз між працею, капіталом і талантом – це той союз, результатом якого повинні стати для людської родини велика кількість благ та їх кращий розподіл” [6, с. 201]. У будь-якому разі робоча сила, праця, робоче місце – взаємопов’язані, хоча й різні за своєю сутністю, змістом, місцем у виробничому процесі, функціями, явища. Вони є основними “гравцями” натурального характеру в існуючих соціально-економічних, у тому числі і ринковій, системах.

Процеси праці та виробництва – явища взаємозалежні, взаємопричинені, однак вони не співмірні за багатьма параметрами (змістовим наповненням, періодом функціонування, іншими істотними ознаками). Процес праці – важливий внутрішній складник ефективного виробництва. Останнє повністю “поглинає” процес праці, змістовно поєднує різноманітні механічні акти і процеси, хімічні реакції, біохімічні перетворення, температурні режими тощо. Змістом процесу праці є конкретні фізичні та духовні операції, види рухів

як прояву певного вміння, відповідних навичок і задіяних професійних знань. Звідси зрозуміло, що виробничі процеси значно ширші й різноманітніші, ніж трудові. Передумовами динамічного виробництва є наявність окремої структури знарядь і предметів праці, відповідної технології їх механічної, хімічної, термічної та іншої обробки. Натомість засадничу передумову перебігу праці становить формування робочої сили. Виробництво – це, безсумнівно, практична реалізація його засобів і робочої сили, тоді як праця – процес упредметнення робочої сили. У багатьох сферах тривалість виробництва значно переважає тривалість праці. Виробництво і праця – взаємозалежні фактори досягнення одного і того ж натурального результату – відновного створення предметів і послуг. Через інноваційний розвиток виробництва питома вага витрат живої праці сукупно скорочується. Спеціалісти підраховали, що 150 років тому в загальних витратах виробництва робота тварин складала 79%, машин – 6%, праця людини – 15%. В сучасних умовах це співвідношення відповідно є таким: 1%, 96% і 3%.

В робочій силі й у праці як явищах не існує “жодного міліграма” економічної складової.

Це винятково природного характеру явища і процеси. І намагання деяких науковців вважати, що робоча сила і праця зводяться до економічних відносин між тими чи іншими суб'єктами є помилковим. І робоча сила, і праця можуть поставати лише у статусі об'єктів указаних взаємодій.

Соціально-економічні відносини як чинники задоволення нужд людини.

Суспільство – друга або інша, ніж природа, похідна, з одного боку, від природи Всесвіту, з іншого – від біологічних і психодуховних, фізичних і розумових властивостей організму людини, система розв'язання проблем задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд.

Людство протягом усіх етапів свого розвитку мало б формувати суспільство, зміст економічної, політичної (владної) систем якого узгоджувалися б з непотребою повного, комплексного задоволення нужд кожної людини. Але в реаліях соціальної дійсності ці процеси відбувалися і нині здійснюються *значною мірою* поза такою відповідністю.

Людина – унікальне, специфічне творіння Всесвіту, *найскладніша і найдосконаліша, багатогранна та багатофункціональна і, водночас, досить вразлива, істота.* Передусім вона вирізняється особливою тілесністю – за християнськими канонами, вона – образ і подоба Бога, тому тілесність є вінцем творіння, має божественний вимір, володіє неперевершеними психодуховними властивостями. Проте одні філософи, соціологи, біологи, теологи стверджують, що людина це – справді апогей розвитку природи, вершина біологічної еволюції, інші, головню представники релігійних поглядів, характеризують її тілесність як не-вдале, ущербне явище світового розвитку, а розум – як загрозу самому існуванню життя на Землі. Так, скажімо, німецький філософ, один із засновників філософської антропології А. Гелен (1904–1976) доводив, що людина погано вкорінена в природі, є біологічно недосконалою істотою. Тварини, на відміну від неї, одвічно наділені спроможностями, достатніми для того, щоб природним чином пристосуватись до навколишнього середовища і виживати в ньому. Існуючі природні умови “влаштовують” тваринний світ. Звичайно, шлях від моменту народження до самостійного життя у людському роді й у тварин різний. Більшість останніх з'являються, маючи чітку інстинктивну програму поведінки й усі найважливіші біологічні передумови для само-

стійної життєактивності. Для цього вони наділені природою органами, які уможливають їх повне пристосування до зовнішнього світу. Природний інстинкт, безумовний та умовний рефлекс – це достатні та надійні регулятори, завдяки яким тварина “знає”, що робити, коли і які дії здійснювати, як саме це робити за конкретних умов. Натомість людина змушена створити і постійно розвивати культуру як “другу природу”, тому що характеризується біологічною недосконалістю, в неї ослаблені інстинктивні чинники взаємодії з природою, що призводить до порушення гармонії у їх безперервному ситуаційному контактуванні.

Двозначними виявилися погляди мислителів і на суть та цінність духовних властивостей людини, на її розум, здатність до мисленнєвого опанування явищ і процесів зовнішнього природного і власного внутрішнього світу, на її схильність до спілкування, високі почуття та відповідальні вчинки. Ще з часів давньогрецької філософії виникла і розвивалась думка, що *розум, свідомість, мислення, здатність до пізнання світу виводять людину за межі тваринного світу, надають їй “статусу” своєрідності та унікальності.* Саме розум у взаємодії з тілом стає досконалим і всесильним засобом успішного “вкорінення” людини у природну та соціальну системи.

Протилежні погляди на цю проблему висловлювали, наприклад, Августин Блаженний і Тома Аквінський, котрі вважали, що розум – одна з найсумнівніших властивостей людини, джерело небезпечних спокус, її самозвеличення. Саме він породив недолугі ідеї панування людини над природою, “підкорення” останньої своїй волі. Згодом це підтвердила історія людства: наука та економіка створюють технічні засоби знищення і природи, і людства. У цьому критичному контексті німецький філософ А. Шопенгауер (1788–1860) доводив, що розум – це “жахливий наслідок занепаду в людині базових, природних характеристик”. Пізніше – неофройдиристи розглядали раціональну виробничу діяльність людини як насилля і злопороджувальний спосіб підпорядкування світу. Існує також думка, що людина не здатна і до належного суспільного життя, тому що надто егоїстична. До прикладу, англійський філософ Т. Гоббс (1588–1679) стверджував, що до виникнення держави відбувались війни “усіх проти всіх”, і лише з виникненням останньої став можливим суспільний договір, котрий й сьогодні гарантує лю-

дині безпеку та мирне співіснування із собі подібними.

У зв'язку з тим, що людина отримує від природи Всесвіту умову, згідно з якою вона здатна забезпечити задоволення своїх нужд лише як суб'єктний елемент суспільства, перебуваючи у складі сукупного працівника, то й взаємодіяти з природою вона може тільки через суспільну економічну та владну системи. Отож людина є умовно самодостатньою істотою. Справа в тому, що природні складові її самодостатності здатні реалізуватися лишень тоді, коли індивіди об'єднуються у групи, колективи, суспільство. В одиночку людина не спроможна забезпечити свою життєдіяльність. Взаємодіяти з природою таким чином, щоб здобути можливість задовольняти складну, багатогранну систему своїх нужд, вона у змозі тільки у складі основної дієздатної соціальної структури – сукупного працівника. К. Маркс з цього приводу зауважував: “Чим далі назад йдемо ми у глибину історії, тим більшою мірою індивід, а отже і виробляючий індивід, виступає несамостійним, приналежним до більш широкого цілого... Виробництво відособленого одинака поза суспільством... – така ж нісенітниця, як розвиток мови без спільно проживаючих і розмовляючих між собою індивідів” [5, с. 18].

Із сказанного попередньо висновуємо таке: біологічні та духовні властивості людини, являючи собою фундаментальне підґрунтя її здібностей до праці, формуються, “входять” в економічну систему іншим, аніж нужди, способом, через інші механізми. Відомо, що економічні відносини виникають між суб'єктами економіки: працедавцем і працівником, продавцем товару і покупцем, боржником і кредитором з приводу того чи іншого об'єкта. Сутнісно це взаємини між людьми з приводу виробництва і привласнення його результатів. Відтак людина, по-перше, взаємодіє з природою через робоче місце, тобто застосовуючи знаряддя праці, матеріали, сировину, відповідні технології, власні здібності до праці, витрачаючи робочу силу; по-друге, ця взаємодія, своєю чергою, опореседковується економічними відносинами. У першому випадку людина задіює рухомий апарат, біологічну енергію, фізичну силу (природні, генетичні властивості) вміння, навички (набуті фізичні чинники), професійно-кваліфікаційні знання (духовні властивості), в другому – застосовує суто психодуховні чинники – здатність на

вигідних для себе умовах укласти трудову угоду, купити відповідно до своїх нужд товар, оплатити послугу, отримати кредит, покласти на вигідних умовах гроші на депозит та ін. Звідси очевидно, що фізичні здібності людини (фізична сила, витривалість, уміння, навички) реалізуються у сфері продуктивних сил, натомість її духовний потенціал є дієвим чинником і в довіллі продуктивних сил, й у сфері економічних відносин.

У ринковій системі об'єктивно функціонують економічні механізми трансформації нужд як біологічних та духовних властивостей людини і характеристик праці у відповідні соціально-економічні форми. Процес указаної трансформації має такий алгоритм: 1) нужди, внаслідок їхнього усвідомлення особою стають потребами як здушевленою формою нужденності; 2) економічною формою потреби є попит; 3) останній набуває реальної економічної сили лише тоді, коли він перетворюється у платоспроможний споживчий попит, тобто у ринкову форму заробітної плати й, отже, в економічну форму організації біологічних і духовних нужд людини. Скажімо, згідно з ученням видатного англійського економіста Дж.М. Кейнса (1883–1946), ефективний сукупний попит формується із споживчого та інвестиційного запиту, а дохід і зарплата розмежовуються на споживання та заощадження.

Щоб перетворити нужду у платоспроможний споживчий попит особа має (якщо абстрагуватися від злочинських методів формування платоспроможності окремими персоналіями, владними та бізнесовими злочинцями) застосувати в економічній сфері свої здібності до праці. Тоді цей попит стає вже ресурсом, реалізація якого уможливорює задоволення нужденності людини поки що, як правило, лише частково:

$$D = N - N_1,$$

де: D – платоспроможний споживчий попит людини на предмети та послуги, що задовольняють біологічні та духовні її нужди;

N – загальний обсяг біологічних та духовних нужд;

N₁ – обсяг незадоволених нужд людини.

У соціальній тканині суспільного повсякдення існує величезний розрив між значущістю біологічного, духовного, соціального в людині для її життя і розвитку, для здійснення нею процесів створення і розвитку культури як “другої природи”, виробництва речей та послуг і тим, наскільки враховуються ці нужди

економічною системою, владою, підприємцями, системами праці, заробітної плати, пенсійного забезпечення. Нужди, їх задоволення – найголовніша природна проблема рослин і тварин. Логічно припустити, що нужди людини, їх задоволення, виходячи із її біологічної та духовної, природи, мають становити *осереддя, пріоритетну проблему економічної та політичної (владної) систем держави.*

Людина праці упродовж усієї історії становлення та розвитку економічної системи перебувала і нині перебуває в приниженому положенні. Найбільш жорстокого і всебічного припущення та економічної і соціальної дискредитації зазнавали і зазнають люди фізичної праці. Ставлення підприємців до засобів виробництва здебільшого більш уважне, ніж до працівників. Рівень заробітної плати в багатьох країнах не досягає навіть встановленого, нерідко дуже низького, рівня прожиткового мінімуму. Існуюча практика, яка цілком влаштовує і підприємців, і суб'єктів влади, на жаль, знайшла всебічну підтримку всесвітньо відомих мислителів і вчених протягом усього історичного періоду розвитку людства – від давньої Греції і Римської імперії до наших днів.

Справедливими є звинувачення на адресу економістів з приводу того, що вони не повною мірою концептуалізують вкрай проблемну систему “людина – економіка”. Так, американський соціолог, економіст, соціальний критик Т. Веблен (1857–1929) писав, що головний недолік економічної теорії полягає у відмові вважати своїм власним предметом людські дії, тобто дещо наперед більш складне, ніж горезвісне рівняння пропозиції і попиту. Він звинувачував економістів у зведенні економіки до проблеми оцінки благ, у якій самого оцінювача проігноровано. Грошовий інтерес подається як суто економічний, що призводить до того, що людина як особистість зникає із сфери економічного аналізу.

Подібні явища характерні і для теорій праці та заробітної плати. Усі зусилля економісти зосередили на з'ясуванні “вимірювачів” кількості витраченої праці, суті та способів кількісного відображення у тарифній сітці її якості. При цьому представники економічної теорії зовсім “забули” про соціальний аспект проблеми, зокрема про те, що кінцевим результатом, соціальним ефектом співвідношення праці і заробітної плати є міра задоволення нужд працівника.

Давньогрецький мислитель Платон (427–347 р. до н. е.) не відносив рабів до громадян. Аристотель (384–322 р. до н. е.) вважав, що причиною поділу суспільства на рабів та рабовласників є природні відмінності між ними. Одні люди народжуються для розумової праці, інші – для фізичної. Раби – це живе майно, що створює блага і тим самим приносить користь.

Зневажливе ставлення до працівників демонстрували і відомі економісти класичної економічної думки. Скажімо, В. Петті пропонував обмежувати рівні заробітної плати фізичним мінімумом засобів існування робітників, доводив, що якщо працівникам будуть платити вдвічі більше визначеного мінімуму, то вони стануть працювати вдвічі менше. А. Сміт, Д. Рікардо теж розглядали заробітну плату як вартість засобів існування робітника та членів його сім'ї. Причому ніхто з них навіть не намагався з'ясувати питання обсягу та різновидності потрібних для працівника засобів існування. Із першого погляду глибока економічна теорія на ділі виявляється пустопорожньою декларацією науковості.

В останні роки широкого розповсюдження набула теорія людського капіталу. Слушно виокремити такі її основні положення:

- людський капітал є невід'ємною складовою людини; людські здібності до праці становлять капітал тому, що вони – джерело майбутніх доходів, заробітків, задоволень;
- людський ресурс є подібним до природного ресурсу та речового капіталу;
- використання людського капіталу регулюється і контролюється безпосередньо його власником;
- формування людського капіталу здійснюється шляхом інвестицій, зокрема, витрат на освіту, професійно-кваліфікаційну підготовку, охорону здоров'я, набуття людиною фізичної сили, гнучкості, психологічної орієнтації на процес праці, отримання доходу, забезпечення себе і своєї сім'ї якісним життям;
- розмежуванню підлягають загальноосвітні та спеціального (професійно-кваліфікаційного) призначення інвестиції в людину;
- людському капіталу належить вирішальна роль у здійсненні і розвитку виробництва речей і послуг [3, с. 184].

Із суто практичного погляду, звести “до одного знаменника” капітал, природні ресурси і людські ресурси, напевне, доцільно. Ресурси в економічному значенні стають однорідними.

Але людина – це не майно і не засіб виробництва, вона “незводима” до категорій “економічний ресурс”, “робоча сила”, “праця”, “людський капітал”. Людина – це щось значно важливіше, вагомніше, особливіше, порівняно з будь-яким іншим, чинник виробництва. Застосувавши поняття подібності капіталу, природного ресурсу, людського капіталу, автори вищеназваної концепції явно проігнорували питання відмінностей між людським капіталом, з одного боку, капіталом, природними ресурсами – з іншого. Із вживанням уявлення про подібність речового, природного та людського капіталу треба бути дуже обережним, щоб не “скотитися” до формули мислителя Давнього Риму Марка Теренція Варрона: “знаряддя праці поділяються на німі (речі), ті, що розмовляють (раби), і ті, що мукають (воли)”. До того ж концепція людського капіталу в сучасному її трактуванні не “наближує”, а “віддаляє” економічну теорію від проблем людини, її біологічних, духовних, соціальних нужд.

За ринкових умов праця “входить” в економічну систему через ринок праці і, зокрема, через елементи його механізму: попит на працю; пропозицію праці; ціну праці (заробітну плату); конкуренцію працівників (за найбільш вигідні умови праці та її оплати); конкуренцію працедавців (за можливість найму найбільш кваліфікованих і сумлінних виконавців).

Заробітна плата, як відомо, є економічною формою праці. Але виявилось, що вона значною мірою втратила взаємозв'язок з іншою, надважливою, складовою життєдіяльності людини – нуждою. У системі “праця – заробітна плата” кожен елемент праці досконало вивчений, вимірний, знаходить відображення у системі заробітної плати: нормах, розрядах, тарифних ставках, різних видах преміювання. А щодо проблеми задоволення нужд працівника, то панівним тут залишається принцип: “як складеться – так і буде”. Треба не просто організувати процес праці і нараховувати заробітну плату, а розв'язувати належним чином проблему задоволення людської нужденності. Нужди і праця перебувають у неподільній єдності, й усі економічні проблеми стосовно них потрібно вирішувати паралельно. Втамування нужд конкретної людини праці – це основна біологічна, духовна, соціальна проблема для самої людини, так і державної влади, підприємців, суспільства.

Отже, існуюча модель “праця – заробітна плата” має поступитися моделі “біологічні та духовні нужди людини – праця – заробітна плата”. Перша модель потребує “заземлення” на біологічних та духовних нуждах людини. Тоді як впровадження нової моделі взаємин працівника і працедавця стане об'єктивним соціально-економічним підґрунтям розв'язання значної частини проблем нинішньої системи соціальної допомоги і, відповідно, захисту гідності українських громадян. Є всі підстави рівень задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожного та категорії, що його віддзеркалюють, визначити основоположним в організації соціоекономічної ієрархічності суспільних явищ, процесів, принципів. Одночасно це головний критерій цивілізованості українського соціуму.

ВИСНОВКИ

Системні проблеми біологічних, духовних, соціальних нужд, природних джерел Всесвіту, життєдіяльності людського організму, штучно створеної “другої природи”, соціально-економічних умов задоволення людської нужденності розміщені у різних сферних сегментах органічного та неорганічного світу. Виокремимо основні блоки цих надскладних систем.

1. Природні чинники Всесвіту та людського організму зосереджені у двох його групах властивостей: а) біологічні, духовні, соціальні нужди і б) біологічні задатки (руховий апарат, мозок, нервова система, біологічна енергія), які здатні трансформуватися у фізичні та духовні здібності людини до праці. Воднораз це – природного походження, натуральні, первинні, відправні, фундаментальні, потенційні підвалини та чинники спектра її нужд, джерел їх задоволення.

2. До натуральних, за матеріалом походження й одночасно соціальних за змістом, належать фактори штучного походження: робоча сила, праця, робочі місця, процес виробництва. Сукупність цих явищ є “становим хребтом” системотвірних процесів праці і виробництва предметів та послуг, здатних задовольняти біологічні, духовні, соціальні нужди людини.

3. Детальне дослідження робочої сили, праці, робочого місця як раціональних упредметнень спричинене тим, що саме ці складові вміщують проблеми, під час розв'язання яких суспільство здатне створити матеріальні та

духовні ресурси для повного, комплексного задоволення людської нужденності. Крім того, потрібно здійснити аналіз робочих місць соціально-економічної системи на предмет формування ними складових змісту праці, а отже і культурно-технічного рівня розвитку працівника, рівня заробітної плати і т. ін. Це дасть змогу визначити ті заходи, які мають бути здійснені державною владою і підприємцями в налагодженні позитивних змін у структурі та кількості робочих місць в існуючій економічній системі країни.

4. Складові економічних і владних чинників, умов формування робочих місць, залучення в соціально-економічну систему працівників, поєднання робочої сили і засобів виробництва, матеріальної та моральної мотивації діяльності працівників, підприємців, суб'єктів влади, службовців постійно знаходяться у стані далеко не простих, заплутаних і часто суперечливих, взаємозв'язках, взаємозумовлені та взаємодії.

1. Буян І. В. Біологічні, духовні, соціальні нужди як чинники економічної системи / Іван Буян // Психологія і суспільство. – 2014. – №3. – С. 53.

2. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. – М.: 2008. – С. 376. – (Серия: Антология экономической мысли).

3. Довбенко М.В. Сучасна економічна теорія / Економічна нобелелогія. – К., 2005. – С. 184.

4. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 23. – С. 188–189.

5. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. : т. 46, ч. 1, с. 18.

6. Сей Ж.Б. Трактат политической экономии / Библиотека экономистов. – М. и К., 1896. – С. 201.

7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Т. 1. – М., 1935. – С.32.

8. Ушинский К.Д. Труд в его психологическом и воспитательном значении. – СПб., 1905. – С. 11.

9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М., 1982. – С. 76.

REFERENCES

1. Buyan I. V. Biologichni, dukhovni, socialni nuzhdy yak chynnyky ekonomichnoyi systemy / Ivan Buyan // Psykholohiya i suspilstvo. – 2014. – №3. – S. 53.

2. Gelbreit J. K. Novoe industrialjnoe obshchestvo. – M.: 2008. – S. 376. – (Seriya: Antologiya ehkonomicheskoy mysli).

3. Dovbenko M.V. Suchasna ekonomichna teoriya / Ekonomichna nobelelogiya. – K., 2005. – S. 184.

4. Marks K., Engels F. Soch. t. 23. – S. 188–189.

5. Marks K., Engels F. Soch., 2-e izdanie: t. 46, ch. 1, s. 18.

6. Sey J.B. Traktat politicheskoy ehkonomiyi / Biblioteka ehkonomistov. – M. i K., 1896. – S. 201.

7. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. T. 1. – M., 1935. – S.32.

8. Ushinskiy K.D. Trud v ego psikhologicheskome vospitatel'nom znachenii. – SPb., 1905. – S. 11.

9. Shumpeter J. Teoriya ehkonomicheskogo razvitiya. – M., 1982. – S. 76.

АНОТАЦІЯ

Буян Іван Васильович.

Робоча сила, праця, робоче місце, виробництво – фундаментальні чинники задоволення нужд людини.

Кінцевою метою дослідження є аналіз існуючої, зокрема в українських соціально-економічних реаліях, системи задоволення нужд людини, причому як дії у її лоні позитивних явищ, так і наявності у її складових способів і засобів розв'язання цієї проблеми шляхом дотримання хибних, безглузких, антилюдських правил, норм, принципів, практичних дій державної влади, олігархів, інобуттєвого рівня існування підприємців. Змістом цієї статті підготовлене “підґрунття” для детального вивчення проблемного поля суспільного життя, зокрема економічних та владних чинників повного, комплексного задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожного громадянина. Спочатку були з'ясовані питання сутності, змісту, значущості завдань структурованого задоволення людської нужденності, потім висвітлювалося питання місця природи у розв'язанні цієї проблеми, щонайперше, починаючи із первісного суспільства, забезпечення людини істивними речовинами, одягом, житлом і, насамкінець, проаналізована виняткова роль робочої сили, праці, робочого місця, процесу виробництва в досягненні такого рівня їх розвитку, за якого уможливлено збереження як здоров'я, фізичний і духовний розвиток людини, так і високий добробут народу. Для досягнення цієї мети потрібно перш за все створення нових робочих місць та вдосконалення існуючих, адже саме цей фактор, найістотніше скорочуючи безробіття, визначає обсяг і якість вироблених предметів, послуг й відтак розмір доданої вартості. В наступній статті мовитиметься про суспільні економічні та владні чинники задоволення повсякденних нужд сучасної людини.

АННОТАЦИЯ

Буян Иван Васильевич.

Рабочая сила, труд, рабочее место, производство – фундаментальные факторы удовлетворения нужд человека.

Конечной целью исследования является анализ существующей в украинских социально-экономических реаліях системы удовлетворения нужд человека, причем как действия в её контексте положительных явлений, так и присутствия в их составе античеловеческих правил, норм, принципов, практических решений государственной власти, олигархов, инобытийного уровня существования предпринимателей. Содержанием этой статьи создана “почва” для детального изучения проблемного поля общественной жизни, в частности, экономических и административных факторов полного, комплексного удовлетворения

нужд каждого гражданина. Сначала были освещены вопросы сущности, содержания, значимости задач структурированного удовлетворения человеческой нуждаемости, затем осмысливались вопросы места природы в решении этой проблемы, прежде всего, начиная с первобытного общества, обеспечения человека питательными веществами, одеждой, жильем и, наконец, проанализирована исключительная роль рабочей силы, труда, рабочего места, процесса производства в достижении такого уровня их развития, при котором реализуется возможность как сохранения здоровья, физического и духовного развития человека, так и высокого благополучия народа. Для достижения этой цели нужно прежде всего создание новых рабочих мест и совершенствование существующих, потому что именно этот фактор определяет количество и качество произведенных предметов и услуг, а поэтому и размер добавленной стоимости. В следующей статье речь пойдет о социально-экономических, административных факторах удовлетворения повседневных нужд современного человека.

ANNOTATION

Buyan Ivan.

Workforce, labor, workplace, manufacturing – fundamental factors of satisfaction human needs.

The ultimate goal of the research is analysis of existing, in particular in Ukrainian socio-economic realities, system

of meet the needs of man, moreover, as the action in its bosom of positive phenomena, and the presence in its components of ways and means of solving this problem through compliance false, absurd, anti-human rules, norms, principles, practical actions of state power, oligarchs, another level entrepreneurs. The content of this article is prepared “basis” for a detail study of the problem field of public life, in particular economic and government factors of complete, comprehensive satisfaction of biological, spiritual, social needs of every citizen. At first, questions of the essence, content, significance of tasks of structured satisfaction of human need were clarified, than was illuminated the question of the place of nature in solving this problem, that first of all, beginning with primitive society, ensuring human with edible substances, clothing, housing and finally analyzing exclusive role of labor, work, workplace, production process in achieving such level of their development, which made possible the preservation as health, physical and spiritual development of man, and a high level of welfare of the people. To achieve this goal, first of all should be creation of new workplaces and improving existing ones, because exactly this factor most significantly reducing the unemployment rate, determines the amount and quality of manufactured items, services, and therefore the amount of added value. In the next article will discuss public economic and government factors of satisfaction everyday needs of modern human.

Надійшла до редакції 15.10.2015.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / За наук. ред. А.С. Синиці. — Львів: Літопис, 2014. — 374 с.

В антології вперше вміщено переклад дванадцяти знакових праць провідних сучасних західних представників аналітичної філософії – Едмунда Гетґе, Роберта Столнейкера, Скотта Сомса, Тімоті Вільямсона, Кріспіна Райта, Аніла Гупти, Томаса Нагеля, Джона Серля, Френка Джексона, Деніела Деннета, Девіда Чалмерса, Кіта Франкіша. Кожна з них репрезентує важливу проблему сучасної філософської думки – обґрунтування, прагматику мови, значення мовних виразів, дефляційність істини, метафізичні аспекти пізнання, слідування правилу, суб'єктивність досвіду, розуміння, кваліа, самість, важку проблему свідомості, філософські зомбі. Усі праці супроводжуються біографічними відомостями про їхніх авторів, аналізом передумов появи цих праць і висвітленням специфіки дискусії довкола тих проблем, які у них досліджуються.

Для всіх, хто цікавиться проблемами сучасної західної філософії, логіки та лінгвістики.